УДК 374:796.011.1]:159.947-057.874-043.86(045)

https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-901-913

Коберник Олександр Миколайович доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20300, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/ 0000-0002-2842-0168

Маслюк Руслан Вадимович кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики спорту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20300, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/ 0000-0002-7954-577X

Пензай Сергій Анатолійович кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри теорії та методики спорту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20300, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/ 0000-0003-3396-6728

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація. У статті висвітлено особливості становлення та розвитку вольових якостей учнів у позашкільних закладах фізкультурно-спортивного спрямування.

Проаналізовано погляди науковців щодо значення волі, вольових якостей у житті людини; потенціалу фізкультурно-спортивної діяльності щодо їх формування.

Наголошується на необхідності усвідомлення підлітками сутності понять «воля», «якості», «вольові якості», взаємозв'язку між рівнем сформованості вольових якостей та їх впливом на досягнення у фізкультурно-спортивній діяльності; потребі здійснювати цілеспрямовану організовану діяльність, створенні виховних ситуацій, з метою набуття досвіду вольової поведінки, розкриття потенціалу спортивної діяльності. Важливим є залучення учнів до різних форм спортивної діяльності, збільшення тренувальних навантажень, насичення занять більшою кількістю вправ, завдань, проведення тренування з сильнішим суперником (командою) моделювання нестандартних ситуацій, що сприяють формуванню вольових якостей особистості.

Зроблено висновки про те, що становлення та розвиток вольових якостей учнівської особистості, завдяки фізкультурно-спортивній діяльності, найбільш ефективно може здійснюватися у позашкільних закладах фізично-спортивного спрямування, особливо у підлітковому віці.

Акцентується увага на необхідності поєднувати становлення та розвиток вольових якостей учнів (цілеспрямованість, дисциплінованість, рішучість, витримка, завзятість, мужність, сміливість та ін.), з вихованням моральних якостей особистості, формуванням моральної свідомості, адже вольові якості та вчинки цінні не «самі по собі», а лише на основі моральної вихованості людини.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження стану сформованості вольових якостей учнів у позашкільних закладах спортивного спрямування.

Ключові слова: воля, вольові якості, морально-вольові якості, підлітковий вік, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, ініціативність, сміливість, витримка, завзятість, позашкільні заклади спортивного спрямування.

Kobernyk Oleksandr Mykolayovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Sadova St., 28, Uman, 20300, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/ 0000-0002-2842-0168

Masliuk Ruslan Vadymovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Sport Theory and Methodology, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Sadova St., 28, Uman, 20300, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0002-7954-577X

Penzai Serhii Anatoliiovych Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Sports, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Sadova St., 28, Uman, 20300, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0003-3396-6728

FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' VOLITIONAL QUALITIES IN OUT-OF-SCHOOL INSTITUTIONS PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ACTIVITIES

Abstract. The article highlights the peculiarities of formation and development of pupils' volitional qualities in out-of-school institutions of physical culture and sports orientation.

The views of scientists on the importance of will, volitional qualities in human

life; the potential of physical culture and sports activities for their formation are analyzed.

The author emphasizes the need for adolescents to understand the essence of the concepts of "will", "qualities", "volitional qualities", the relationship between the level of formation of volitional qualities and their impact on achievements in physical education and sports activities; the need to carry out purposeful organized activities, create educational situations in order to gain experience of volitional behavior, unlock the potential of sports activities. It is important to involve students in various forms of sports activities, increase training loads, saturate classes with more exercises, tasks, conduct training with a stronger opponent (team), modeling non-standard situations that contribute to the formation of volitional qualities of the individual.

It is concluded that the formation and development of the volitional qualities of the student's personality, thanks to physical culture and sports activities, can be most effectively carried out in out-of-school physical education and sports institutions, especially in adolescence.

Attention is focused on the need to combine the formation and development of students' volitional qualities (purposefulness, discipline, determination, endurance, perseverance, courage, bravery, etc.), with the education of moral qualities of the individual, the formation of moral consciousness, because volitional qualities and actions are valuable not "by themselves" but only on the basis of moral education of a person.

Prospects for further scientific research are to study the state of formation of pupils' volitional qualities in out-of-school sports institutions.

Keywords: will, volitional qualities, moral and volitional qualities, adolescence, purposefulness, determination, perseverance, focus, initiative, courage, endurance, extracurricular sports institutions..

Постановка проблеми. Вплив спорту та фізичної культури на формування зростаючої особистості розглядається науковцями, насамперед, у аспекті вдосконалення фізичних якостей, рухових навичок та ін.; поза дослідницькою увагою, зазвичай, залишається становлення моральності, цілісного підходу до розвитку людини, її фізичної, психічної та соціокультурної єдності. Означену проблему ускладнює, також, невизначеність соціальної ситуації, що негативно впливає на виховання учнів, поява якісно нових вимог з боку суспільства до особистості, розмитість та девальвація системи традиційних цінностей, «падіння» моральності. Однак, морально-вольові якості, свідомість та вчинки учнів мають першочергове значення у виконанні різних видів життєдіяльності та досягненні успіху.

Вольові якості виявляються у свідомому регулюванні учнями власної поведінки та діяльності, оскільки їм необхідно вміти приймати рішення, нести за них відповідальність, бути активними, цілеспрямованими, вміти долати труднощі, внутрішні та зовнішні бар'єри, що заважають досягненню поставленої мети. Таким чином, наполегливість, завзятість, рішучість, витримка, цілеспрямованість, дисциплінованість, мужність, сміливість та інші якості є найважливішими складниками вольової сфери для успішної життєдіяльності та розвитку учнів.

Сенситивним періодом щодо становлення та розвитку особистості є підлітковий вік. Наприклад, автори програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» наголошують, що підлітковий вік є складним відповідальним періодом становлення особистості, в якому формується соціальна спрямованість та моральна свідомість. «Образи «Я», які створює у своїй свідомості підліток, дуже різноманітні: це фізичне «Я» (уявлення про свою зовнішність), психічне «Я» (про риси характеру, про свої здібності тощо). Але ставлення до всіх цих рис свого «Я» залежить від системи цінностей, яка формується завдяки впливу членів своєї родини та ровесників. Саме тому одні гостро переживають відсутність зовнішньої краси, а інші – фізичної сили» [1; с. 22]. Логічним є прагнення учнів спрямувати зусилля на підвищення власної самооцінки, покращення показників та результатів гармонійного розвитку завдяки спортивним видам діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність понять «воля», «моральність», «морально-вольові якості», «вольові якості», взаємозв'язок вольових та моральних якостей, наукові засади формування вольових якостей учнів досліджували А. Артюшенко, Г. Ващенко, І. Дудник, В. Масол, Р. Павелків, Т. Полулященко, М. Тимчик, В. Сухомлинський та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Особливості підготовки майбутніх учителів фізичної культури, тренерів до виховання, розвитку морально-вольових якостей учнів закладів загальної середньої освіти, дитячо-юнацьких спортивних шкіл є предметом досліджень Г. Дембровської, Ю. Дубовик, А. Лайчук, В. Масол та ін. [10; 11; 12].

Як зазначає В. Сухомлинський, «людина – це воля людська, воля до перемоги над труднощами і складними, часом драматичними ситуаціями», тому потрібно «виховувати в собі вольову спрямованість, стійкість, витримку та вміння не піддаватися відчаю і зневіри, бути господарем своїх спокус, пристрастей, бажань, настроїв... Воля людська найяскравіше виявляється в тому, що людина вміє пробудити в собі гнів на себе, злість на самого себе, якщо не хочеться робити те, що треба...» [8, с. 153].

У наукових розвідках Ю. Дубовик визначено такі морально-вольові якості: ініціативність, дисциплінованість, цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, витримка, організованість, енергійність, що трактуються як

«стійкі характеристики людини, які забезпечують її здатність керувати своєю поведінкою та діяльністю в усіх ситуаціях на основі дотримання моральних норм, з подоланням, за необхідності, наявних внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху досягнення поставленої мети» [11, с. 2].

Імпонує точка зору дослідників Н. Базилевич, Т. Кравченко, Т. Троценко, котрі доводять, що вольові, моральні та морально-вольові якості активно розвиваються під час занять фізичною культурою й спортом та мають неоціненний вплив на людину, оскільки охоплюють не лише її фізичну сферу, але й духовну та емоційну, – тобто тіло й душу [13, с. 14].

Дослідниця В. Масол розглядає рішучість як вольову якість особистості, усвідомлене бажання, що полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення [4].

У дослідженні Г. Дембровської характеризується роль тренера у вихованні та підготовці майбутніх спортсменів у позашкільних закладах спортивного спрямування в історичній ретроспективі [10].

Однак, незважаючи на значну кількість робіт, уваги потребує проблема становлення та розвитку вольових якостей учнів у позашкільних закладах фізкультурно-спортивного спрямування.

Мета статті – дослідження особливостей становлення та розвитку вольових якостей учнів у позашкільних закладах спортивного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Досягнення успіху у будь-якому з видів життєдіяльності потребує від особистості виявлення рішучості, наполегливості, цілеспрямованості, ініціативності, сміливості, витримки, організованості, енергійності та інших якостей, що належать до вольових. Як зазначається у психологічному словнику-довіднику «воля» проявляється у вольовому зусиллі, в тому, щоб спрямувати свою активність у визначений напрям чи загальмувати активність, коли цього вимагають обставини, мета. Воля виконує в життєдіяльності людини ряд функцій: «свідома мобілізація психологічних і фізичних можливостей на подолання труднощів і перешкод при виконанні цілеспрямованих дій і вчинків; стабілізація поведінки людини, що проявляється у досягненні важливих цілей, але яких важко досягти; організація активності особистості» [14, с. 52–53].

У процесі власної життєдіяльності, людині доводиться долати різноманітні перешкоди. Одні з таких перешкод пов’язані з умовами життя (об’єктивні перешкоди – протидія інших людей, природні перешкоди); інші (суб’єктивні) – з власними недоліками – це небажання робити те, що потрібно, лінь, пасивність, звичка діяти необдумано, поганий настрій, відчуття страху, почуття хворобливого самолюбства та ін. Щоб досягти поставленої мети, особистість має активізувати власні розумові та фізичні сили на подолання перешкод, тобто, проявити вольові якості.

Поділяємо точку зору В. Сухомлинського про те, що «життя дитини, її інтелектуальний розвиток, мислення … воля – великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил. Слаба, квола, нездорова, схильна до захворювань дитина на уроках швидко втомлюється, згасають її очі, стають млявими рухи» [8, с. 193].

Як наголошує В. Мовчан, фізкультурно-спортивна діяльність об'єднує в собі прагнення до високого спортивного результату, розвиток фізичних, морально-вольових здібностей якостей, організований спосіб життя, колективістський характер [15, с. 17]. На наш погляд, необхідно оптимально використовувати потенціал позашкільних закладах фізкультурно-спортивного спрямування з метою формування вольових якостей учнів.

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт зазначено, що заклад фізичної культури і спорту – юридична особа, що забезпечує розвиток фізичної культури і спорту шляхом надання фізкультурно-спортивних послуг. Закладами фізичної культури і спорту є: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту закладів вищої освіти, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю та ін. [16].

Процес становлення та розвитку вольових якостей можемо розглядати у філософському розумінні, що передбачає низку етапів: (initium) – зародження, становлення; (mover) – рух, зрілий, досконалий вигляд; (terminus) – трансформація, перехід у нову якість. Як наголошував класик філософії Гераклід Понтійський, процес «становлення» характеризується відомою формулою «все тече, все змінюється».

«Становлення» як філософська та психолого-педагогічна категорія відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого, взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку.

У соціологічних, психологічних словниках і довідниках дана категорія трактується як:

– категорія діалектики, що означає процес формування будь-якого матеріального або ідеального об'єкта, що передбачає перетворення можливості в дійсність у процесі розвитку;

– набуття нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до окресленого стану характеру, особистості, мислення;

– «становлення соціальної зрілості» – характер змінюваності соціальної зрілості, зокрема її розвитку, безперервний перехід якості, що відповідає одному (нижчому) рівневі, в іншу, тобто в якість, що відповідає вищому рівневі соціальної зрілості [17; с. 253].

Нам імпонує трактування «становлення» як процес розвитку, в якому індивід бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу.

За своїм змістом поняття «розвиток», як філософська категорія, означає рух (взаємодію), під час якого відбувається зміна вже існуючих властивостей, характеристик та виникнення нових властивостей, якостей, яких раніше не було.

Традиційно розвиток розглядається у межах однієї форми функціонування об'єкта (суб'єкта) розвитку (наприклад, поява нових ознак, характеристик) та розвиток, за якого відбувається перехід до вищого рівня життєдіяльності, збільшення функціональних можливостей, удосконалення структури, зростання ефективності функціонування, рівня незалежності існування від впливу зовнішніх чинників, збереження та накопичення потенціалу для подальшого розвитку та ін.

Поняття «розвиток» вчені (М. Ілляховська, Т. Калугіна та ін.) тлумачать, здебільшого, як процес руху від простого до складного, від нижчого до вищого; як процес зростання і дозрівання організму, що відбувається в тісному взаємозв'язку з психічним розвитком, впливає на нього; як процес духовної зміни в усіх значущих для особистості галузях: в діяльності, у відображенні і відтворенні навколишньої дійсності, в пізнавальних процесах тощо. Водночас будь-яка зміна виступає як передумова, момент, продукт, спосіб, фаза процесу розвитку і «існує не інакше, як у тому зв'язку, який призводить до розвитку» [18], тобто обумовлює оновлення.

Рушійною силою розвитку та саморозвитку вольових якостей виступає протиріччя між «заданим» і необхідним рівнями сформованості вольових якостей зростаючої особистості, що базуються на моральній самосвідомості.

Якість особистості трактується як існуюча тривала у часі характеристика, сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких властивостей та ознак, що проявляються в поведінці індивіда у різноманітних ситуаціях.

За визначенням Р. Павелківа, вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою [5, с. 332].

Дослідниця Г. Тітова аналізує спортивні лідерські якості учнів підліткового віку, що проявляються в командно-ігрових видах спортивної діяльності в процесі опанування різних видів спорту та характеризуються ініціативністю, відповідальністю, організаторськими здібностями, вміннями оцінювати командну, ігрову ситуацію, спортивним честолюбством, здатністю приймати рішення на користь команди та [19, с. 9]. Як бачимо, за такого

підходу лідерство виявляється завдяки вольовим якостям у фізкультурно-спортивній діяльності.

Поділяємо точку зору дослідників А. Бондар та М. Томанек про те що «…дитячо-юнацький спорт відіграє особливу роль у житті суспільства та окремої дитини; фізкультурно-спортивна або спортивна діяльність забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців (учнів і слухачів), створює необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовки спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя» [20, с. 63].

Досліджуючи теоретичні аспекти виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою В. Масол та М. Тимчик зазначають, що «…рішучість як важлива вольова якість особистості має свою специфіку, яка залежить від урахування вікових особливостей учнівської молоді». Дослідниками доведено, що «характерними для підлітків є такі вікові закономірності як: формуються пізнавальні інтереси, моральні ідеали, самосвідомість та уміння будувати життєві плани; відбувається перебудова уже раніше сформованих психологічних структур, що є передумовою саморозвитку старшокласників та інші». Також науковці наголошують, що ефективним засобом виховання вольових якостей є використання фізичних вправ, фізкультурно-оздоровчої діяльності та ін. [7, с. 267].

З метою усвідомлення підлітками сутності понять «воля», «якості», «вольові якості», взаємозв'язку між рівнем сформованості вольових якостей та їх впливом на досягнення у фізкультурно-спортивній діяльності необхідно проаналізувати на заняттях змістову характеристику даних термінів; також наводити приклади успішних людей, обговорити життєвий шлях, біографії відомих спортсменів, зосереджувати увагу учнів на якостях, що сприяли сходженню до спортивного олімпу.

Доцільним є застосування таких форм і методів як: зустрічі з відомими спортсменами нашого часу, читання додаткової літератури (спортивна періодика, біографії, спогади, цитати, мемуари знаменитих спортсменів), перегляд відеозаписів спортивних товариських зустрічей, матчів, зокрема, найбільш видовищних моментів, презентації та портфоліо спортивних клубів, молодіжних спортивних організацій, спортивних секцій; групові та індивідуальні бесіди в процесі тренувальних занять та особистого спілкування, розповіді про кращих спортсменів, обговорення книг та публікацій у ЗМІ, Інтернеті, особистий приклад тренера, колективні обговорення спортивних змагань, подій та ін. Інформація про досягнення, гучні перемоги спортсменів у доступній для учнів художньо-образній формі, підсилена позитивними емоціями, спонукає адресатів впливу до високих

досягнень, самоактуалізації та самовиховання відповідних якостей. На основі сприйняття конкретних прикладів, в учнів виникають бажання розвивати вольові якості.

Для розвитку вольових якостей доречно здійснювати цілеспрямовану організовану діяльність, створення виховних ситуацій, з метою набуття досвіду вольової поведінки, розкрити потенціал спортивної діяльності. Залучення учнів до різних форм діяльності (виконання фізкультурно-оздоровчих вправ, водні процедури, ранкова зарядка, пробіжка, участь в командних видах спорту, клуби за інтересами, спортивні секції тощо) сприяють формуванню вольових якостей особистості.

Дієвим є збільшення тренувальних навантажень, насичення занять більшою кількістю вправ, завдань, проведення тренування з сильнішим суперником (командою), моделювання нестандартних ситуацій. Наприклад, дилема допомогти супернику у складній ситуації або використовувати його труднощі у власних цілях, здійснити вибір між моральним та негідним вчинком, надання можливості виявити себе в ролі лідера, навіть якщо така поведінка невластива учневі. Водночас, недоречно орієнтувати підлітків лише на перемогу «будь-якою ціною», формувати почуття переваги над іншими, зверхність, винятковість наголошувати, що не може бути виправдання аморальним вчинкам впливом обставин, життєвими ситуаціями та ін. Наприклад, для розвитку сміливості, рішучості пропонуємо використовувати складні координаційні фізичні вправи, виконання яких пов’язане з певним ризиком, а також вправи на тренажерах, передбачених програмою.

Формувати наполегливість, цілеспрямованість, витримку, завзятість підлітків можливо шляхом багаторазового повторення вправ і комбінацій, а також за допомогою приділення особливої уваги виконанню вправ, які викликають труднощі та/або при виконанні яких відбувається багато помилок. Крім цього, прояви наполегливості та завзяття необхідно формувати під час виконанні фізичних вправ, спрямованих на виховання фізичних якостей (силових здібностей, витривалості, гнучкості тощо).

Як засоби розвитку самостійності, ініціативності пропонуємо використовувати завдання з самостійного визначення та виконання комплексів загальнорозвиваючих вправ; спеціальних підготовчих вправ відповідно до теми заняття з подальшим обговоренням правильності їх виконання; розвитку відповідальності сприятиме виконання «страховки», контролю тренувальних дій товаришів під час виконання вправ на снарядах; підготовку та прибирання спортивного залу, підтримання в належному санітарно-гігієнічному стані тренажерів та обладнання.

Таким чином, учень приймає рішення нести відповідальність за власну діяльність, виявляти активність, цілеспрямованість, долати бар’єри на шляху

до визначеної мети. Як справедливо наголошує В. Сухомлинський, «поруч з тобою можуть жити і працювати люди сильної волі, але нічия, навіть найсильніша воля не може примусити тебе, якщо ти сам безвільний» [7, с. 316; 21].

На етапі вдосконалення вольових якостей, у процесі якого відбувається закріплення досвіду вольової поведінки, з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; необхідною є взаємодія учнів з ровесниками, тренерами, керівниками позашкільних закладів спортивного спрямування. Важливим аспектом є усвідомлення особистістю, з якою метою здійснюються певні спортивні вправи, вирішуються виховні ситуації, види командної ігрової діяльності, на формування яких вольових якостей вони спрямовані, які показники та результати у спорті можуть бути досягнуті завдяки таким якостям.

Висновки. Таким чином, становлення та розвиток вольових якостей зростаючої особистості засобами фізкультурно-спортивної діяльності найбільш ефективно може здійснюватися у позашкільних закладах фізично-спортивного спрямування, особливо у підлітковому віці.

Водночас, становлення та розвиток вольових якостей учнів (цілеспрямованість, дисциплінованість, рішучість, витримка, завзятість, мужність, сміливість та ін.), необхідно поєднувати з вихованням моральних якостей особистості, формуванням моральної свідомості, адже вольові якості та вчинки цінні не «самі по собі», а лише на основі моральної вихованості людини.

Перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблеми вбачаємо у дослідженні стану сформованості вольових якостей учнів у позашкільних закладах спортивного спрямування.

Література:

1. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.
2. Артюшенко А. О., Дудник І. О. Виховання волі в підлітків у процесі занять фізичною культурою: монографія. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 234 с.
3. Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру. Ч. 1. Психологія волі і характеру. Лондон : Вид-во Спілки Української Молоді, 1952. 256 с.
4. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис: НПУ імені М. Драгоманова.* Вип. 5 (125). 2020. С. 106–109.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
6. Полулященко, Т. Л. Формування вольових якостей учнів на уроках фізичної культури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2022. 3 (351), 167–179.
7. Масол В. В., Тимчик М. В. Теоретичні аспекти виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2020. Вип. 3К (123). С. 266–269.

8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.1. Київ: , 1976. С. 55–206.

9. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність. *Вибрані твори: в 5-ти* т. Київ: 1977. Т. 5. С. 446–472.

10. Дембровська Г. М. Педагогічна роль тренера у вихованні та підготовці спортсмена позашкільних навчальних закладів спортивного профілю у 50-70-ті роки XX століття в Україні. *Педагогічні науки. Випуск* LXVIII. С. 14–19.

11. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 267 с.

12. Лайчук А. М. Підготовка майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Житомир 2021. 272 с.

13. Кравченко Т. П., Троценко Т. Ю., Базилевич Н. О. Особливості виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою. *Молодий вчений* № 4.1 (68.1) квітень, 2019 р. С. 12–15.

14. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

15. Мовчан В. П. Фізкультурно-спортивна діяльність як один із засобів виховання дисциплінованості підлітків. *Молодий вчений* № 4.1 (68.1) квітень, 2019 р. С. 16–19.

16. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text

17. Соціолого-педагогічний словник / [ред.-упоряд. В. Радул]. Київ : «ЕксОб», 2004. 304 с

18. Калугіна Т. В. Професійний саморозвиток як педагогічна проблема. *International research and practice conference «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»*: Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 58–61.

19. Тітова Г. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування спортивних лідерських якостей в учнів основної школи: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2016. 22 с.

20. Бондар А., Томанек М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напряму : монографія. Бидгощ : Товариство наукової мережі спортивного права, 2018. 156 с.

21. Наталія Дніпренко. Поєднання класичного традиційного та новітнього у підготовці режисерів засобів масової комунікації // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – 2011, - № 9, - С.264-271. Доступ: http://visnyk.knutkt.com.ua/vipusk9.html

References:

1. Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnostei [The New Ukrainian School program is in the process of moving towards values] (2018). Kyiv [in Ukrainian].

2. Artiushenko, A. O., Dudnyk, I. O. (2014). Vykhovannia voli v pidlitkiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Education of free will in teenagers in the process of physical education]: monohrafiia. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A., 234 s. [in Ukrainian].

3. Vashchenko, H. H. (1952) Vykhovannia voli i kharakteru. part. 1. Psykholohiia voli i kharakteru. London : Vyd-vo Spilky Ukrainskoi Molodi [in Ukrainian].

4. Masol, V. V. (2020) Osoblyvosti vykhovannia rishuchosti starshoklasnykiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Peculiarities of raising the determination of high school students in the process of physical education]. *Naukovyi chasopys: NPU imeni M. Drahomanova*. Vyp. 5 (125). 2020. S. 106–109. [in Ukrainian].

5. Pavelkiv, R. V. (2015) Vikova psykholohiia. Vyd. 2-he, stereotyp. Kyiv : Kondor, 469 s. [in Ukrainian].

6. Poluliashchenko, T. L. (2022). Formuvannia volovykh yakostei uchniv na urokakh fizychnoi kultury. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky , 3 (351), 167–179. [in Ukrainian].

7. Masol, V. V., Tymchyk, M. V. (2020) Teoretychni aspekty vykhovannia rishuchosti starshoklasnykiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Theoretical aspects of raising the determination of high school students in the process of physical education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seriia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport). Vyp. 3K (123). S. 266–269. [in Ukrainian].

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1976) Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti. Vybrani tvory: v 5-ty t. T.1. Kyiv: Radianska shkola. C. 55–206. [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977) Liudyna – naivyshcha tsinnist. Vybrani tvory: v 5-ty t. Kyiv. T. 5. S.446–472. [in Ukrainian].

10. Dembrovska H. M. Pedahohichna rol trenera u vykhovanni ta pidhotovtsi sportsmena pozashkilnykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profiliu u 50-70-ti roky stolittia v Ukraini. Pedahohichni nauky. Vypusk LXVIII. S. 14–19. [in Ukrainian].

11. Dubovyk, Yu. M. (2018). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do formuvannia moralno-volovykh yakostei uchniv osnovnoi shkoly. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

12. Laichuk, A. M. (2021) Pidhotovka maibutnikh treneriv-vykladachiv do rozvytku moralno-volovykh yakostei uchniv dytiacho-iunatskykh sportyvnykh shkil. Zhytomyr. 272 s. [in Ukrainian].

13. Kravchenko T. P., Trotsenko T. Yu., Bazylevych N. O. (2019). Osoblyvosti vykhovannia u studentskoi molodi moralno-volovykh yakostei pid chas zaniat fizychnoiu kulturoiu. *Molodyi vchenyi,* 4.1 (68.1), *12–16.* [in Ukrainian].

14. Psykholohichnyi slovnyk / avt.-uklad. V. V. Syniavskyi, O. P. Serhieienkova ; za red. N. A. Pobirchenko. Kyiv : Naukovyi svit, 2007. 336 s. [in Ukrainian].

15. Movchan V. P. (2019) Fizkulturno-sportyvna diialnist yak odyn iz zasobiv vykhovannia dystsyplinovanosti pidlitkiv. Molodyi vchenyi № 4.1 (68.1) kviten, S. 16–19. [in Ukrainian].

16. Zakon Ukrainy «Pro fizychnu kulturu i sport» [Law of Ukraine "On physical culture and sports"] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text [in Ukrainian].

17. Sotsioloho-pedahohichnyi slovnyk (2004) / [red.-uporiad. V. Radul]. Kyiv : «EksOb», 304 s. [in Ukrainian].

18. Kaluhina T. V. (2017) Profesiinyi samorozvytok yak pedahohichna problema. International research and practice conference «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»: Sonference proceedings, October 20–21. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 58–61. [in Ukrainian].

19. Titova, H. V. (2016) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do formuvannia sportyvnykh liderskykh yakostei v uchniv osnovnoi shkoly. *Extended abstract of candidate's thesis* Odesa [in Ukrainian].

20. Bondar, A., Tomanek, M. (2018) Menedzhment pozashkilnykh navchalnykh zakladiv fizkulturno-sportyvnoho napriamu : monohrafiia. Bydhoshch : Tovarystvo naukovoi merezhi sportyvnoho prava. 156 s. [in Ukrainian].

21. Natalia Dniprenko. The combination of classic, traditional and modern in the training of directors of mass communication // Scientific Bulletin of the Kyiv National University of Theater, Cinema and Television named after I. K. Karpenko-Kary. – 2011, - No. 9, - P.264-271. Access: http://visnyk.knutkt.com.ua/vipusk9.html